

Duž rijeke Temze

Prof. Otokar Lahman, Zagreb

Ni jedna točka na engleskom otoku nije od mora dalja od 120 km. To mnogo utječe na klimatske osobine zemlje svodeći one kontinentalne na najmanju mjeru. Tako ni rijeke nisu duga toka. Najdulja je Temza, koja protječe od zapada prema istoku na južnom, širem dijelu otoka. Ona je najznačajnija rijeka, jer njezin vijugavi tok od 336 km. plâče obale niza naselja i krajeva, koji su u životu ove zemlje igrali i danas igraju veoma značajne uloge.

Uz tok Temze nanizali su se živi spomenici, svjedoci uspomena i prosperiteta Engleske kroz stoljeća i brojne značajke njezina društvenog uređenja.

Izvirući u jugozapadnim padinama pobrda Costwold, Temza prima nekoliko pritoka i baš na ušću najvećega od njih, rječice Cherwell, u središtu gornjeg riječnog bazena, nikao je Oxford, odakle započinje plovnost i ekonomsko iskorišćivanje Temze. Njeno značenje će sve više rasti što dalje teče prema moru, da pred ušćem formira jednu od najvećih luka na svijetu.

Oxford je jedan od najstarijih gradova Engleske. S Cambridgeom dijeli vodstvo u kulturi zemlje, oba su grada jedinstvena po svojoj strukturi u cijelom svijetu. Dok u svim drugim gradovima sveučilišta primaju karakteristike grada, ovdje sveučilišta i studentski život daju izrazito i tipično obilježje gradu. Sva evropska sveučilišta daju težište na naučnost, dok Oxford i Cambridge prvenstveno odgajaju građanina, razvijaju svijet i karakter,

spremaju upravnike i oblikuju državnike. Kroz srednjovjekovne koledže starih i tamnih fasada, stare i 600 i 700 godina, još i danas se jednako strogo, ali ne kruto upravlja načinom života i vrši odgoj engleske mladeži kao i brojnih (crnih, žutih, smeđih) studenata iz cijele Britanske zajednice naroda. Tu su se odgojili i Nehru i Krišana Menon i Rathakrišan, i proganjani dr. Kwame Nkrumah, predsjednik prve vlade slobodne Ghane i toliki drugi te postali vođe i borci za slobodu svojih naroda. U krugu tipičnih zelenih dvorišta starodrevnih koledža, šecu uz knjigu, u crnim studentskim togama mladi ljudi bijela ili obojena lica, ili provode obavezno vrijeme u sportu, u omiljelom kriketu na zelenoj travi ili na treningu veslačkim čamcima. Godišnja takmičenja u osmercima studenata Oxforda i Cambridgea predstavljaju od davnine događaje, koje prati cijeli svijet.

Danas koledži nisu u mogućnosti primiti sve studente, pa mnogi stanuju i po privatnim kućama, ali i tu vlada potpuno jednaka disciplina kao i u internatima i podvrgnuti su nadzoru unaverzitetskih vlasti. Jednom rječju studentski svijet i stil njihova života daju cjelovito obilježje gradu.

Ali Oxford, koji svoj razvoj zahvaljuje geografskom položaju i sveučilišnom životu, nije danas samo studentski grad. U neposrednoj blizini izrasta golema industrija, koja će sa svojim ekonomskim i drukčijim društvenim faktorima, može biti, utjecati na dosadašnju vjekovnu harmoničnost grada.

Niz Temzu, uz obale rijeke, zelene se prostrane livade; na neizdašnoj ilovači razvijeno je stočarstvo, koje Londonu šalje mlijeko, a na boljoj zemlji uzorno povrtljarstvo uzgaja povrće, kojim utažuje ogromne velegradske potrebe. Tu, na ušću rijeke Kennet u Temzu, razvio se grad Reading, jedno do najvećih željezničkih križišta Engleske, iz kojega radiraju pruge na sedam strana. Reading je već u londonskom basenu do kojega dopiru igrališta i odmarališta velegradskog radništva. Na plodnoj ravnici talasa se klasje pšenice, uvjet za značajnu proizvodnju sjemenja; pšenica pak i mlijeko osnovica su jake industrije keksa.

Nakon velikog meandra Temze, među livadama i crnogoričnim šumama, visoko se nadvila starodrevna utvrda i dvorac Windsor, osnovan od Vilima Osvajača, glavno boravište engleskih monarha za više od 800 godina. Grandiozna okrugla kula i nazubljeni kameni miri prostranog dvorca, koji su se ustobočili nad zelenu dolinu Temze, čuvaju tradiciju zemlje, grobove s kipovima vladara u kapeli sv. Đorđa, skupocjene umjetnine velikih majstora i rijetke orijentalne zbirke sabrane od generacija upravnika, vojnika i diplomatskih predstavnika Imperija po dalekim zemljama. Ovdje se još uvijek tradicionalnom ceremonijom ustoličuju novi grofovi. Posljednja svečanost priređena je zajednički earlu Anthony Edenu i Clementu Attleju, prvome kad je preuzimao položaj Churchilla, koji je trebao biti duljeg vijeka, a drugome pri njegovu povlačenju s vodstva druge britanske stranke. A pred dvorom se i dalje vrši tradicionalna smjena straže granadira s golemim medvjedim šubarama, iz kojih tek što oči proviruju, uz starinske vojničke pokrete i upravo neartikulirano izvikuju komande narednika.

Hampton Court

Na suprotnoj strani Temze, sučelice Windsoru, leži mali stari gradić Eton s nepune 4 tisuće stanovnika. Ali čuveni Etoncollege, star preko 550 godina, ubraja ovo malo naselje među najznačajnije u zemlji. Kroz taj srednjoškolski zavod prošao je najveći broj engleskih vodećih ljudi svih vremena. Neobično vam izgleda kad i danas susretnete djecu, pitomce ovog zavoda («Eton boys») s cilindrom na glavi, bijelim ovratnikom i crnim kratkim haljetkom, a starije dječake u fraku. Tradicija se u engleskom odgoju i društvu kao i u cijelom životu zemlje dosljedno i pažljivo čuva.

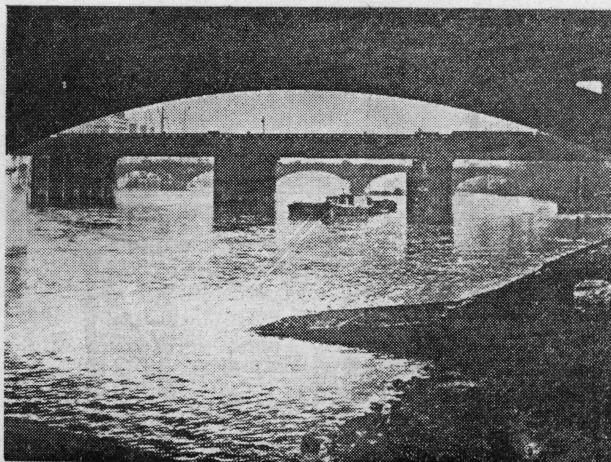
Vozeći se dalje niz Temzu putničkim brodom motrite s jedne i druge strane sočne livade. Na jednoj od njih kod Runnymede-a udaren je pred 750 godina temelj engleskoj ustavnosti. Pod pritiskom plemstva i svećenstva Ivan bez Zemlje tu je izdao historijski akt Magna Charta libertatum, koji nije ostao bez utjecaja ni na druge države na Kontinentu.

Nakon niza pitomih gradića i village-a, t. j. skupina vila u kojima stanuju građani što dnevno odlaze na posao u London, plovimo uz Hampton Court. Iz zelenih površina ističe se kraljevska palača, građevina iz crvenih opeka stila Tudorovića iz 16. stoljeća. Prošlost dočekuje posjetioca bogatom i probranom galerijom slika, a prostrane kuhinje i smočnice još i danas svjedoče o zdravom i robustnom apetitu nekadašnjih vladara. Ali dvorac nije samo mrtva slika prošlosti; velikim svojim dijelom služi danas kao boravište umirovljenika — plemića. Vrtovi uz dvorac poznati su po ukusnim francuskim aranžmanima raznolikog cvijeća.

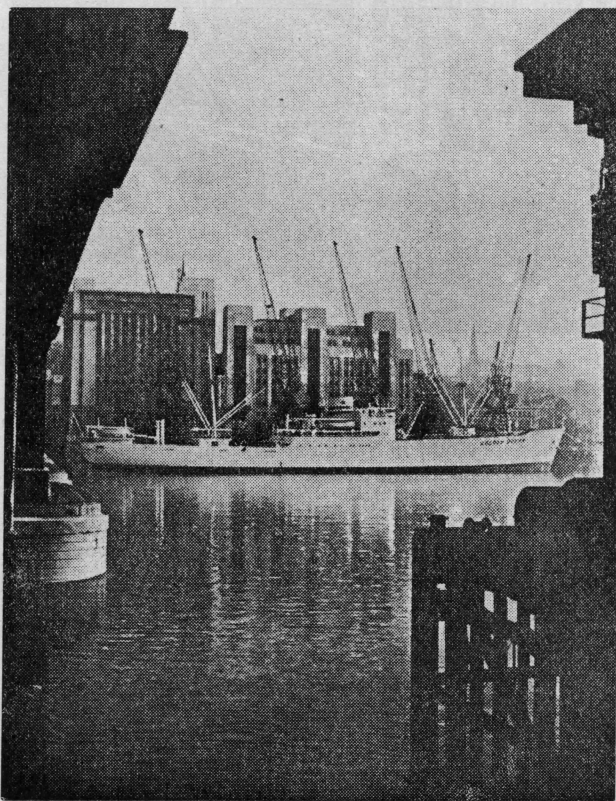
Kod Richmonda, kojemu prilazimo, osjeća se već plimni val što se produžio od velikog ušća Temze, do kojega se još satima plovi.

Po već širokoj rijeci ulazi pomalo putnički brod u područje velikog Londona. S lijeve i desne strane rijeke protegao se velegrad s palačama, parkovima, šetalistima, prolazimo ispod brojnih mostova od Battersea do Westminstera, pred kojim se ispriječila neogotska palača parlamenta, obnovljena od rušenja njemačkih V2. Iza parlamenta pomalja se čuvena Westminsterska kapela, koja skriva brojne spomenike vladara, državnika, vojskovođa i literata, što su stvarali veličinu Imperija i predstavljali duhovnu moć Albiona kroz više od jednog milenija.

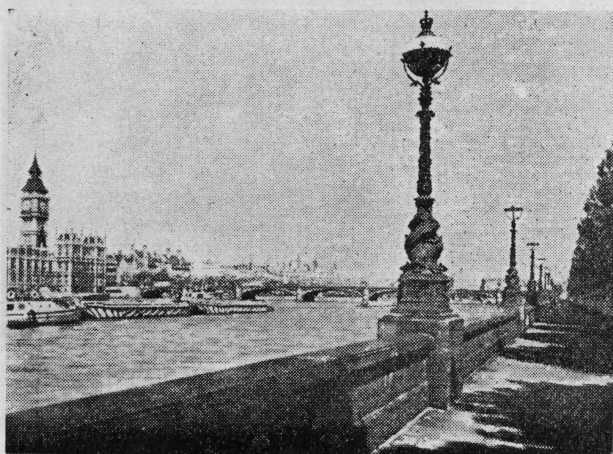
Široku mutnu rijeku presjecaju dalje mostovi Charing Cross, Waterloo, Most crnih fratara i Southwark dok ne stignemo do Londonskog mosta. Ovdje na gornjem kraju močvarne doline Temze, što se pružala od ušća, udareni su, vjerojatno za doba Rimljana, prvi temelji kasnijeg velikog naselja. Dovle je bila moguća i plovidba, jer su uzvodno bili sami plićaci. I upravo na mjestu, gdje je korito rijeke bilo najuže, podignut je bio prvi drveni most, danas London bridge. Prostor oko mosta postao je jezgra novog naselja, središte trgovine i — u daljnjem razvoju naselja i značenja zemlje — glavnim gradom i svjetskim prometnim uporištem. Tu je nastao londonski City, srce Londona, Engleske i Britanske zajednice naroda. U tom najstarijem dijelu grada ključao je privredni, pomorski i financijski život cijeloga svijeta sve do naših dana. Noviji razvoj političkih prilika, emancipacija kolonijalnih naroda, ekonomsko ojačanje Sjedinjenih Država, osobito iza Drugog svjetskog rata, oduzeli su londonskom Cityju i njegovoj burzi vodstvo i prvenstvo. Pa ipak i po današnjem tempu njegova života to se ne bi reklo. U Cityju danas živi i radi danju preko pola milijuna ljudi, dok noću stanuje tek oko 10.000 građana, i to uglavnom čuvara. Mnogi od njegovih poslovnih ljudi i namještenika stanuju do 30 milja daleko od Cityja vozeći se svakog dana u svoja »prenoćišta«, koja se protežu od šumovitih brežuljaka Weald-a na sjeveru do Brightona na Kanalu, od Maidenheada na zapadu do Rochestera na istoku. Kad se u 17.30 sati završi posao. City postaje živi mravinjak ljudi i kola, ali se cio promet odvija u najsavršenijem redu. Ulica-

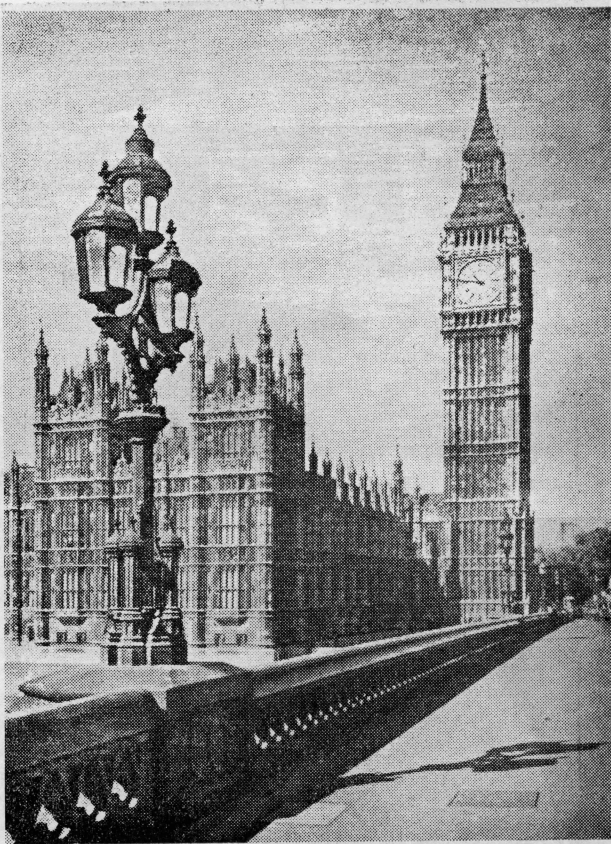
Tri londonska mosta

London bridge (londonski most)

London, obala

Parlamanat i Big Ben

ma užurbano kreću tipični visoki, suhi muškarci, redovno u tamnosivom odijelu s tvrdim bijelim ovratnikom, polucilindrom i kišobranom u ruci.

Tada, u »rush hours« autobusi munjevito jure, dugi repovi pred stajalištima strpljivo čekaju red i nijemu gestu konduktera, koja označuje da li su mjesta popunjena. I tako City, u kojemu su sve tiskare i redakcije u jednoj ulici, banke mahom u drugoj, pomorske agencije u trećoj i t. d., — noću postaje gluhi grad.

Odavle do Tower bridgea (sa visokim kulama, tipičnom slikom s Temze) — izgrađen je najstariji dio trgovačke luke uz obe obale rijeke, sa čadavim skladištima i silosima, s poduprtim »embankmentima« i šumom dizalica. Visoki plimni val omogućuje prilaz brodovima umjerenog gaza do London bridge-a. Ali razvoj luke, povećanje tonaže i potrebe prometa tražili su izgradnju sve ve-

Naš suradnik u Oxfordu pred Merton College, najstarijim koledžom osnovanim 1264. g.

Greenwich, Royal naval College i Opservatorij

ćeg broja prostranih dokova, posebno radi sklanjanja brodova za oseke.

Još niste ni napustili uprljane dokove, javlja se obala **Greenwicha** s bijelim, kamenim pločama znamenite Pomorske akademije i Pomorskog muzeja, a na brežuljku dominira historijski grinički opservatorij, i malo potom plovite uz **Woolwich**, gradić s jednim od najvećih i najstarijih brodogradilišta. U daljnjem toku estuarij rijeke sve se više razvezuje i širi, te nije lako ni odrediti gdje prestaje njezin tok, a gdje počima Sjeverno more.

Plovnost je Temze uvjetovala razvoj luke duboko usječene u kopno. Ali sam taj geografski faktor nije bio odlučan za značenje, koje je Londonu u četiri posljednja stoljeća pripalo u pomorskoj trgovini. Istom s otkrićem Novog svijeta centar pomorskih putova selio se s Mediterana na sjeverne luke. Anglosaski svijet po svojoj prirodi orijentiran zemlji doživljava pomalo preobražaj i usmjerava se prema moru. Brodovi Hanse prestaju prevoziti englesku robu i Act of navigation Olivera Cromwella utire putove engleskoj pomorskoj ekspanziji, koja doživljava svoj uspon do prve pomorske vlasti na Svijetu. Istodobno s pomorskim usponom londonska luka postaje glavna točka kroz koju seli engleski svijet u novo otkri-te zemlje. Ta iseljena Engleska osamostaljuje se, ide svojim putom uspona, postaje takmac svojoj nekadašnjoj matičici zemlji, od koje u naše dane preuzima prevlast na morima, te ekonomsko i političko prvenstvo u Svijetu.

Tower bridge (toverski most)